

ความเปลี่ยนแปลงตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท*

CHANGE ACCORDING TO THE THERAVADA BUDDHIST PERSPECTIVE

พระมหานักรบ อรินทโม (ศรีโพธิ์ทอง)

PhramahaNakrob Arinthamo (Sriphothong)

บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

Graduate Studies Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phrae Campus, Thailand

Corresponding Author's E-mail: nakrob25118@gmail.com

วันที่รับบทความ : 15 กุมภาพันธ์ 2568; วันแก้ไขบทความ 19 กุมภาพันธ์ 2568; วันตอบรับบทความ : 21 กุมภาพันธ์ 2568

Received 15 February 2025; Revised 19 February 2025; Accepted 21 February 2025

แปลจากหนังสือ : ความเปลี่ยนแปลงตามทรรศนะ
พุทธปรัชญาเถรวาท

ผู้เขียน : พระศรีศาสนบัณฑิต (สุทัศน์ ติสุสรวาท/
นักการศึกษา)

ผู้แปล : พระศรีศาสนบัณฑิต (สุทัศน์ ติสุสรวาท/
นักการศึกษา)

สำนักพิมพ์ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย

ปีที่พิมพ์ : 2560

จำนวนหน้า : 117 หน้า

Citation:

* พระมหานักรบ อรินทโม (ศรีโพธิ์ทอง). (2568). ความเปลี่ยนแปลงตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท. วารสารสหศาสตร์การ
พัฒนาสังคม, 3(1), 208-220.

PhramahaNakrob Arinthamo (Sriphothong). (2025). Change According To The Theravada Buddhist
Perspective. Journal of Interdisciplinary Social Development, 3(1), 208-220.;

DOI: <https://doi.org/10.>

Website: <https://so12.tci-thaijo.org/index.php/JISDIADP/>

บทนำ

ในพุทธปรัชญาความเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะที่เสมอเหมือนกันของสรรพสิ่งสรรพสิ่งเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่มีความสมบูรณ์พร้อมในตัวเอง เกิดจากส่วนประกอบต่าง ๆ มาร่วมกัน มีความสัมพันธ์ อาศัยกันเป็นเหตุเป็นปัจจัยแก่กันและกัน มีอยู่ในรูปของกระแสการเกิดดับสืบกันต่อไปเรื่อย ๆ ไม่ขาดสาย ความเป็นแบบนี้เป็นปรากฏการณ์ ซึ่งไม่เกี่ยวกับผู้สร้างหรือเทพเจ้าใด ๆ ทั้งสิ้น เป็นไปตามธรรมดา ถึงกระนั้นก็ไม่ใช่เกิดขึ้นโดยบังเอิญแต่อาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้น มีระเบียบ กฎเกณฑ์ และทิศทางที่แน่นอน ความเปลี่ยนแปลงในลักษณะนี้เป็นทรรศนะแบบอภิปรัชญา เมื่อมาเกี่ยวข้องกับสัมพันธกับมนุษย์ในด้าน การปฏิบัติจัดเป็นจริยศาสตร์ ความเปลี่ยนแปลงนี้ก่อให้เกิดคุณค่าทางจริยธรรม 2 ประการ คือ 1. เมื่อประสบการณ์เปลี่ยนแปลงมนุษย์ ก็สามารถทำได้ เพราะรู้เท่าทันกฎธรรมดา มีจิตเป็นอิสระ ไม่ถูกครอบงำ กัดดันจากภายนอกและภายใน เป็นคุณค่าด้านจิตใจ และ 2. ก่อให้เกิดความไม่ประมาท เร่งทำกิจที่ควรทำต่อไปให้ดีที่สุดด้วยใจที่เป็นอิสระ เพราะรู้ว่าความเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นไปตามเหตุปัจจัย เป็นคุณค่าด้านการทำกิจต่าง ๆ ดังนั้น หนังสือที่นำมาวิจารณ์ในครั้งนี้ชื่อว่า “ความเปลี่ยนแปลงตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท” ของพระศรีศาสนบัณฑิต (สุทัศน์ ติสสุรวาที/นักการเรียน) จึงจะเป็นแนวทางที่จะช่วยให้พุทธศาสนิกชนและผู้ที่สนใจ ไม่ว่าจะเชื่อชาติศาสนาใด มีความเข้าใจในหนังสือเล่มนี้ และอำนวยให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษาเล่าเรียน เป็นแหล่งค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและปรัชญาแก่ผู้สนใจสืบไป เป็นการจรจรโลงสืบต่อพระพุทธศาสนาเพื่อให้อยู่คู่โลกาไปตราบนานเท่านาน

สำหรับหนังสือเล่มนี้ พิมพ์ครั้งแรก รูปเล่มหนังสือมีขนาด 145X210X10 มม. น้ำหนัก 300 กรัม ชนิดกระดาษเป็นกระดาษถนอมสายตา จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดจำหน่ายโดย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีที่พิมพ์จำหน่าย พ.ศ. 2560 จำนวน 1,000 เล่ม เนื้อหาสาระของหนังสือเล่มนี้มีจำนวนทั้งหมด 6 บท จำนวน 117 หน้า มีลักษณะรูปเล่ม ใช้โทนปกสีน้ำเงินเข้ม สีเทาอ่อน และสีฟ้าอ่อน ทำให้ดูเด่น ตรงบริเวณหน้าปกจะเป็นวงกลมสีฟ้ามีรูปต้นโพธิ์ รูปวงซึ่งบริเวณตรงตัวจะเป็นรูปธรรมจักร และรูปนาฬิกา ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา หน้าปกมีข้อความชื่อหนังสือเขียนเป็นอักษรตัวหนังสือ สีขาวว่า “ความเปลี่ยนแปลงตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท” และด้านล่างของปกหน้า จะมีข้อความตัวหนังสือสีขาวเขียนในกรอบสีดำอ่อน เป็นชื่อผู้แต่งหนังสือ พระศรีศาสนบัณฑิต (สุทัศน์ ติสสุรวาที/นักการเรียน) ส่วนปกด้านหลัง

จะเป็นโทนสีเทา มีรูปวงกลมอยู่ 8 วง เป็นวงกลมสีขาวอยู่ 3 วง และมีวงกลมที่มีรูปต่าง ๆ ของแต่ละวงกลมอยู่ 5 วงกลม ด้านมุมซ้ายล่างเป็นชื่อหนังสือเขียนเป็นตัวหนังสือ สีขาวอยู่ในกรอบสีน้ำเงินเข้ม มีรูปกว้างอยู่ด้วย และมีชื่อผู้เขียนเป็นตัวหนังสือสีดำตัวเล็กอยู่ด้านล่าง ส่วนด้านมุมขวาล่างมีรูปเป็นบาร์โค้ดของ ISBN และราคาหนังสือ สำหรับข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ คือ พระศรีศาสนบัณฑิต (สุทัศน์ ติสสุรวาที/นักการเรียน), ความเปลี่ยนแปลงตามทฤษฎีพุทธปรัชญาเถรวาท, พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560. ISBN : 978-616-300-338-6

ความเปลี่ยนแปลงตามทฤษฎีพุทธปรัชญาเถรวาท

หนังสือเล่มนี้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับ “ความเปลี่ยนแปลง” ในเชิงพุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญาตะวันตก โดยกล่าวถึงธรรมชาติของสรรพสิ่งที่ไม่คงที่ เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ผู้เขียนได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 6 บท ซึ่งครอบคลุมทั้งแนวคิดเชิงปรัชญา หลักธรรมในพระพุทธศาสนาตลอดจน การวิเคราะห์คุณค่าของแนวคิดดังกล่าว หนังสืออธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเปลี่ยนแปลงกับหลักธรรมสำคัญ เช่น ไตรลักษณ์ ปฏิจสมุปบาท อริยสัจ และกรรม อีกทั้งยังเสนอแนวทางสายกลางที่ปฏิเสธแนวคิดสุดโต่งสองด้าน เนื้อหาในแต่ละบทสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการทำความเข้าใจธรรมชาติของความเปลี่ยนแปลงเพื่อนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับสังขธรรมและเกิดประโยชน์สูงสุดทั้งในด้านปัญญาและจริยธรรม ซึ่งประกอบด้วย

บทที่ 1 แนวคิดเรื่องความเปลี่ยนแปลงเป็นหัวข้อสำคัญในปรัชญาตะวันตกและพุทธปรัชญาเถรวาท เฮอร์คลิตุสกล่าวว่าไม่มีสิ่งใดคงที่ ทุกอย่างเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ในปรัชญา มี 3 ทฤษฎีหลักคือ อันตินิยมเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงมีเป้าหมาย เช่น เด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ จักรกลนิยมมองว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ไม่มีเป้าหมายใหม่นวนิยมเห็นว่า มีการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพและก้าวกระโดดสู่สิ่งใหม่ พุทธปรัชญาเน้นความไม่เที่ยง (อนิจจตา) ซึ่งเป็นหลักสำคัญในไตรลักษณ์ และเชื่อว่าทุกสิ่งเปลี่ยนแปลงตามกฎธรรมชาติ ไม่ใช่แนวคิดสุดโต่งแบบสัสตทิกัญฐิหรืออุจเฉททิกัญฐิ แต่เน้นการเข้าใจธรรมชาติเพื่อบรรลุการดับทุกข์

บทที่ 2 ในพุทธปรัชญาเถรวาท “ความเปลี่ยนแปลง” หมายถึงธรรมชาติที่ไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง เรียกว่า “อนิจจตา” ซึ่งประกอบด้วยการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดับไป ทุกสิ่งในโลก

ทั้งวัตถุและจิตใจล้วนไม่ถาวร เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องตามเหตุปัจจัยที่มาประชุมกัน สรรพสิ่งแบ่งออกเป็น “สังขตธรรม” คือสิ่งที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง เช่น ร่างกายและจิต และ “อสังขตธรรม” คือสภาพที่ไม่เกิดจากปัจจัย เช่น นิพพาน การเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎธรรมชาติ (นิยาม 5) ซึ่งครอบคลุมความสัมพันธ์ของเหตุและผล การสืบพันธุ์ และการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่ง จิตซึ่งเป็นธรรมชาติรู้ก็ไม่คงที่ เกิดดับทุกขณะ เปรียบเสมือนกระแสน้ำที่ต่อเนื่องกัน สรรพสิ่งจึงไม่เที่ยงและเปลี่ยนแปลงไปตามกฎแห่งเหตุปัจจัยโดยไม่มีผู้สร้าง คำสอนนี้เน้นให้เห็นความจริงของธรรมชาติ เพื่อปลดปล่อยจากความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ

บทที่ 3 ความสัมพันธ์ของความเปลี่ยนแปลงกับหลักธรรมสำคัญ อธิบายถึงความเชื่อมโยงระหว่างหลักธรรมในพุทธศาสนา เช่น ไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท อริยสัจ และกรรม โดยความเปลี่ยนแปลง (อนิจจตา) เป็นส่วนหนึ่งของไตรลักษณ์ที่บ่งบอกว่าสรรพสิ่งไม่เที่ยงต้องแปรเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัย การเกิดและดับนี้สัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับหลักปฏิจจสมุปบาท ซึ่งแสดงให้เห็นถึงกระบวนการของการเกิดดับของสิ่งต่าง ๆ ความเปลี่ยนแปลงยังสะท้อนในอริยสัจที่ชี้ให้เห็นถึงทุกข์และแนวทางดับทุกข์ ส่วนเรื่องกรรมแสดงถึงความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลที่เปลี่ยนแปลงได้ตามเจตนาของผู้กระทำ ทั้งหมดนี้แสดงถึงความเชื่อมโยงของสรรพสิ่งในระบบธรรมชาติและปัญหาที่มนุษย์ใช้เพื่อนำไปสู่การพ้นทุกข์

บทที่ 4 การปฏิเสธแนวคิดสุดโต่งสองด้าน ได้แก่ สัสตติภวัญญู (ความเชื่อว่าอัตตาและโลกเที่ยงแท้) และ อุจเฉทภวัญญู (ความเชื่อว่าอัตตาและโลกขาดสูญ) โดยพระพุทธศาสนาเน้น “ทางสายกลาง” ซึ่งยอมรับความเปลี่ยนแปลง (อนิจจตา) เป็นหลักสำคัญ แนวคิดสัสตติภวัญญูมองว่าทุกสิ่งเที่ยงแท้ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งขัดแย้งกับธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ส่วนอุจเฉทภวัญญูเห็นว่าทุกสิ่งขาดสูญเมื่อสิ้นชีวิต พุทธปรัชญาแสดงให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง ไม่มีจุดเริ่มต้นหรือสิ้นสุดโดยสมบูรณ์ อัตตาและโลกไม่ใช่สิ่งคงที่หรือขาดสูญทั้งหมดแต่เป็นกระแสของการเกิด ดับตามเหตุปัจจัย การเข้าใจความเปลี่ยนแปลงช่วยให้มนุษย์ละวางจากการยึดมั่นในตัวตนหรือแนวคิดที่สุดโต่งทั้งสองนี้ นำไปสู่ความสมดุลในชีวิตตามแนวทางสายกลางที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้

บทที่ 5 คุณค่าของความเปลี่ยนแปลงในเชิงจริยธรรม ความเปลี่ยนแปลงหรืออนิจจตาเป็นกฎธรรมชาติที่ไม่มีสิ่งใดคงอยู่ถาวร ไม่ว่าจะชีวิตหรือไม่มีชีวิต เมื่อเข้าใจในความจริงนี้มนุษย์สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในทางจริยธรรมได้ ความเปลี่ยนแปลงมีคุณค่าต่อการ

ดำเนินชีวิต โดยพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้แบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ 1. เมื่อเผชิญความเปลี่ยนแปลงที่ไม่น่าปรารถนา สามารถบรรเทาทุกข์ได้ และเมื่อพบความเปลี่ยนแปลงที่ดี ก็ไม่หลงมัวเมา 2. เร่งทำกิจที่ควรทำอย่างดีที่สุด เพราะเข้าใจว่าทุกสิ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัย

บทที่ 6 พุทธปรัชญาเถรวาทกล่าวถึง “อนิจจตา” หรือความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง ซึ่งเป็นหลักสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่าสิ่งทั้งปวงล้วนเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ไม่มีสิ่งใดเที่ยงแท้ถาวร ทุกสิ่งดำรงอยู่ได้ด้วยปัจจัยและเงื่อนไข เมื่อปัจจัยเปลี่ยนแปลง สิ่งนั้นก็ต้องเปลี่ยนไปด้วย อนิจจตาปฏิเสธทั้งแนวคิดที่ว่าโลกเป็นนิรันดร์ (สัสสตทิฐิ) และแนวคิดที่ว่าโลกขาดสูญ (อจุฉตทิฐิ) โดยเสนอแนวทางสายกลางว่า สรรพสิ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย แต่ไม่ได้สูญสิ้นโดยสมบูรณ์ ความเข้าใจเรื่องอนิจจตาช่วยให้เข้าใจหลักธรรมอื่น เช่น ไตรลักษณ์ ปฏิจจนุปบาท อริยสัจ และกรรม นอกจากนี้ ยังมีคุณค่าในเชิงจริยธรรม โดยช่วยให้มนุษย์รู้เท่าทันธรรมชาติของชีวิต ทำให้สามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างสงบ และกระตุ้นให้เร่งทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ในขณะที่ยังมีโอกาส เมื่อพิจารณาทรรศนะเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงในปรัชญาต่าง ๆ พบว่าแนวคิดอนิจจตาในพุทธศาสนาเป็นแนวคิดที่สมบูรณ์ที่สุด เพราะยืนยันว่าทุกสิ่งเปลี่ยนแปลง ไม่มีแก่นแท้ที่เที่ยงแท้ แต่ก็ไม่สูญสิ้นโดยสมบูรณ์ ปรากฏการณ์ทั้งหลายเกิดขึ้นและดับไปตามเหตุปัจจัย โดยไม่มีผู้สร้างหรือสิ่งสูงสุดที่ควบคุมทุกสิ่ง สิ่งนี้ทำให้พุทธปรัชญาแตกต่างจากแนวคิดที่เชื่อในสิ่งคงที่หรือพระเจ้าผู้เป็นนิรันดร์

บทวิจารณ์

จุดเด่น

หนังสือเล่มนี้เป็นงานวรรณกรรมที่มีเนื้อหาลึกซึ้งและมีการนำเสนอแนวคิดทางพุทธปรัชญาในเชิงวิเคราะห์ ผู้เขียนได้ถ่ายทอดแนวคิดผ่านรูปแบบทางวรรณกรรมที่มีโครงสร้างชัดเจนและภาษาที่เป็นทางการ อีกทั้งยังมีการออกแบบเนื้อหาที่ช่วยให้ผู้อ่านสามารถติดตามประเด็นต่างๆ ได้อย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ แนวคิดเรื่องความเปลี่ยนแปลงที่กล่าวถึงในหนังสือยังสามารถเชื่อมโยงกับสังคมปัจจุบันได้ดี อย่างไรก็ตาม หนังสือยังมีจุดที่อาจพัฒนาเพิ่มเติมเพื่อให้เข้าถึงผู้อ่านได้กว้างขึ้น การวิจารณ์หนังสือเล่มนี้สามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ รูปแบบทางวรรณกรรมภาษาและการนำเสนอ การออกแบบเนื้อหา และความทันสมัย ประกอบด้วย

1. รูปแบบทางวรรณกรรม

หนังสือเล่มนี้นำเสนอเนื้อหาในลักษณะวรรณกรรมเชิงวิชาการที่มีความลึกซึ้งและเป็นระบบ ผู้เขียนใช้โครงสร้างการวิเคราะห์ที่ชัดเจน โดยอ้างอิงแนวคิดทางปรัชญาจากแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ เช่น คัมภีร์พระพุทธศาสนา พระไตรปิฎก และแนวคิดของนักปรัชญาตะวันตก นอกจากนี้ ภาษาที่ใช้มีความหนักแน่น กระชับ และมีการใช้ถ้อยคำที่สะท้อนถึงความเป็นวิชาการอย่างเด่นชัด ทั้งนี้ จุดเด่นของงานเขียนคือการเชื่อมโยงระหว่างหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเข้ากับปรัชญาสากลได้อย่างลงตัว ทำให้เกิดการเปรียบเทียบที่ลึกซึ้งและช่วยให้ผู้อ่านเห็นความเชื่อมโยงของแนวคิดจากมุมมองที่หลากหลาย อย่างไรก็ตาม ด้วยความที่หนังสือใช้ภาษาที่เป็นทางการและมีเนื้อหาซับซ้อน อาจทำให้ผู้อ่านทั่วไปที่ไม่มีพื้นฐานด้านพุทธปรัชญาเข้าถึงได้ยาก ซึ่งอาจต้องอาศัยความรู้พื้นฐาน หรือการอ่านซ้ำเพื่อทำความเข้าใจเนื้อหาได้อย่างถ่องแท้

2. ภาษาและการนำเสนอ

หนังสือ “ความเปลี่ยนแปลงตามทฤษฎีพุทธปรัชญาเถรวาท” ใช้ภาษาไทยแบบทางการที่มีความเป็นวิชาการสูง โดยเลือกใช้คำศัพท์เชิงปรัชญาและพุทธศาสนาที่เฉพาะเจาะจง เช่น “ไตรลักษณ์”, “ปฏิจกสมุปบาท” และ “อริยสัจ 4” ซึ่งช่วยให้การนำเสนอมีความหนักแน่นและมีความน่าเชื่อถือในเชิงวิชาการ นอกจากนี้ การใช้ภาษาที่แม่นยำและชัดเจนช่วยให้เนื้อหาสามารถถ่ายทอดแนวคิดเชิงลึกได้อย่างครบถ้วน อย่างไรก็ตาม ด้วยการใช้ศัพท์เทคนิคและสำนวนเชิงวิชาการที่เข้มข้น อาจทำให้ผู้อ่านทั่วไปหรือผู้ที่ไม่มีพื้นฐานด้านพุทธปรัชญาเกิดความสับสนหรือเข้าใจเนื้อหาได้ยาก โดยเฉพาะในบางส่วนที่มีการอธิบายหลักธรรมอย่างลึกซึ้งและซับซ้อน นอกจากนี้บางประโยคอาจมีความยาวและซับซ้อนเกินไป ทำให้ต้องอ่านทวนหลายรอบเพื่อจับใจความ การปรับปรุงให้บางส่วนของเนื้อหากระชับขึ้น หรือใช้ภาษาที่เข้าถึงได้ง่ายขึ้น อาจช่วยให้ผู้อ่านสามารถทำความเข้าใจแนวคิดสำคัญได้รวดเร็วและชัดเจนมากขึ้น

3. การออกแบบเนื้อหา

หนังสือเล่มนี้ถูกออกแบบให้มีโครงสร้างที่ชัดเจน แบ่งออกเป็น 6 บท โดยเริ่มต้นด้วยบทนำที่กล่าวถึงแนวคิดเรื่องความเปลี่ยนแปลงจากมุมมองที่หลากหลาย ทั้งในเชิงปรัชญาตะวันตกและพุทธปรัชญา โครงสร้างของเนื้อหามีการเรียงลำดับอย่างเป็นระบบ โดยนำเสนอแนวคิดสำคัญเป็นลำดับขั้นตอน ทำให้ผู้อ่านสามารถติดตามแนวคิดต่างๆ ได้อย่างต่อเนื่อง

ในแต่ละบทมีการแบ่งหัวข้อย่อยที่ช่วยให้การอ่านเป็นระเบียบและง่ายต่อการทำความเข้าใจ นอกจากนี้ ผู้เขียนยังใช้ตัวอย่างที่เหมาะสมเพื่อช่วยเสริมให้แนวคิดเชิงปรัชญาที่ซับซ้อนสามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าเนื้อหาจะมีความเป็นระบบและมีการอธิบายที่ละเอียด แต่อาจมีบางช่วงที่แนวคิดซับซ้อนและมีการกล่าวถึงประเด็นเดิมในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ส่งผลให้เนื้อหาดูยืดเยื้อและอาจทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่าการซ้ำซ้อน การปรับปรุงให้เนื้อหากระชับขึ้นหรือจัดกลุ่มแนวคิดที่คล้ายกันให้อยู่ในหมวดหมู่เดียวกัน อาจช่วยให้การอ่านราบรื่นและเข้าใจง่ายขึ้น

4. ความทันสมัย

แม้ว่าหนังสือเล่มนี้จะอ้างอิงแนวคิดโบราณจากพุทธศาสนาและปรัชญาตะวันตก แต่ก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมปัจจุบันได้เป็นอย่างดี แนวคิดเรื่อง “ความเปลี่ยนแปลง” เป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นในเชิงวิทยาศาสตร์ จิตวิทยา หรือแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง ทำให้หนังสือสามารถตอบโจทย์ผู้อ่านที่ต้องการทำความเข้าใจธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงในมิติที่ลึกซึ้ง อย่างไรก็ตามหนังสือเล่มนี้ยังขาดการเชื่อมโยงแนวคิดเข้ากับบริบทของเหตุการณ์ร่วมสมัย เช่น ผลกระทบของเทคโนโลยีที่มีต่อแนวคิดเรื่องความเปลี่ยนแปลงหรือบทบาทของสังคมดิจิทัลในการหล่อหลอมทัศนคติของผู้คนเกี่ยวกับความไม่เที่ยง หากมีการเพิ่มเติมเนื้อหาเกี่ยวกับปรัชญาในยุคปัจจุบัน หรือการเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์ร่วมสมัย เช่น การเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ หรือพฤติกรรมของมนุษย์ในยุคโลกาภิวัตน์ จะช่วยให้หนังสือมีความครอบคลุมและเข้าถึงผู้อ่านยุคใหม่ได้มากขึ้น นอกจากนี้การเชื่อมโยงปรัชญากับประเด็นที่ใกล้ตัว เช่น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม อาจช่วยให้เนื้อหาที่มีความน่าสนใจและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรมมากขึ้น

จุดด้อย

ในการวิจารณ์หนังสือความเปลี่ยนแปลงตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท แม้จะมีการนำเสนอเนื้อหาที่ครอบคลุมแนวคิดทางปรัชญาและหลักธรรมในพุทธศาสนา แต่ก็ยังมีจุดด้อยบางประการที่อาจส่งผลกระทบต่อความสมบูรณ์ของการวิจารณ์ เนื้อหายังขาดการเชื่อมโยงกับบริบทสมัยใหม่และการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง นอกจากนี้ การใช้ภาษาที่ซับซ้อนและเต็มไปด้วยศัพท์เฉพาะอาจทำให้ผู้อ่านที่ไม่มีพื้นฐานด้านพุทธปรัชญาเข้าใจได้ยาก อีกทั้งขาดการนำเสนอข้อโต้แย้งหรือมุมมองที่แตกต่าง ซึ่งจะช่วยให้การวิจารณ์มีมิติเพิ่มมากขึ้น ประกอบด้วย

1. ขาดการเชื่อมโยงกับแนวคิดร่วมสมัย บทวิจารณ์มุ่งเน้นการอธิบายแนวคิดเชิง

พุทธปรัชญาเถรวาทเป็นหลัก แต่ไม่ได้เชื่อมโยงกับสถานการณ์ปัจจุบัน หรือแนวคิดร่วมสมัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้อ่านแล้วขาดบริบทที่สามารถนำไปปรับใช้ได้จริง

2. การใช้ภาษาที่ซับซ้อนและเชิงวิชาการมากเกินไป มีการใช้คำศัพท์เฉพาะทางปรัชญาและศาสนาโดยไม่มีคำอธิบายเพิ่มเติม อาจทำให้ผู้อ่านทั่วไปที่ไม่มีพื้นฐานด้านพุทธปรัชญาเข้าใจได้ยาก

3. ไม่มีการตั้งข้อสงสัยหรือท้าทายแนวคิด แม้บทวิจารณ์จะนำเสนอข้อเท็จจริงเกี่ยวกับพุทธปรัชญาได้ดี แต่ยังขาดการตั้งคำถามหรือข้อโต้แย้งที่สามารถช่วยให้เกิดการถกเถียงหรือวิเคราะห์แนวคิดให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

4. ขาดการยกตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม การอธิบายแนวคิดส่วนใหญ่ยังอยู่ในระดับทฤษฎีโดยไม่มีตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมเพียงพอ เช่น กรณีศึกษา หรือเหตุการณ์ในชีวิตจริงที่สามารถทำให้อ่านเข้าใจแนวคิดได้ง่ายขึ้น

วิเคราะห์ประเด็นของคุณค่าของหนังสือ

หนังสือเล่มนี้ไม่เพียงแต่นำเสนอแนวคิดทางพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตกเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงเท่านั้น แต่ยังมีคุณค่าในหลายมิติที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบันได้ทั้งในด้านสังคม การศึกษา การเมืองการปกครอง และเศรษฐกิจ เนื้อหาของหนังสือสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดเชิงปรัชญาที่สามารถช่วยให้อ่านเข้าใจโลกและการดำเนินชีวิตในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การวิเคราะห์คุณค่าของหนังสือเล่มนี้สามารถแบ่งออกเป็น 4 ด้านได้แก่

1. คุณค่าด้านสังคม หนังสือเล่มนี้ช่วยให้สังคมเข้าใจเรื่อง “ความเปลี่ยนแปลง” ตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญที่ส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต หนังสือช่วยสร้างทัศนคติที่ดี ต่อความเปลี่ยนแปลง และช่วยให้อ่านสามารถปรับตัวได้ดีขึ้นในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังสนับสนุนให้เกิดความเคารพในความเห็นที่แตกต่าง และลดความขัดแย้งทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอน นอกจากนี้ยังช่วยให้อ่านสามารถใช้แนวคิดเรื่อง ไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต เพื่อให้สามารถยอมรับและปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. คุณค่าด้านการศึกษา หนังสือเล่มนี้มีคุณค่าเชิงการศึกษาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในด้านปรัชญาและพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญที่ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจธรรมชาติของชีวิตผ่านหลัก ไตรลักษณ์และกฎจสุมุบาท นอกจากนี้ หนังสือยังนำเสนอแนวคิดของนักปรัชญาตะวันตก เช่น เฮอร์คิวลีส ซึ่งช่วยให้เกิดการเปรียบเทียบทางความคิดระหว่างปรัชญาตะวันตกและพุทธปรัชญา นักเรียนและนักวิชาการสามารถใช้หนังสือเล่มนี้ เป็นสื่อกลางในการศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างปรัชญาอินเดียและแนวคิดเกี่ยวกับ ความเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏในศาสนาและวิทยาศาสตร์ การศึกษาหนังสือเล่มนี้สามารถช่วยพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ และสามารถ นำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนด้านศาสนาปรัชญา และจิตวิทยาได้อีกด้วย

3. คุณค่าด้านการเมืองการปกครอง แนวคิดเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเมืองการปกครอง เพราะช่วยให้ผู้นำ และประชาชนเข้าใจว่าการเปลี่ยนแปลง เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ หนังสือเล่มนี้สามารถช่วยให้ผู้ปกครอง และนักการเมืองนำหลักไตรลักษณ์มาใช้ในการบริหารประเทศ เช่น การยอมรับ ความไม่เที่ยงของอำนาจ และสถานการณ์ทางการเมือง ซึ่งจะช่วยลดความยึดมั่นถือมั่นในอำนาจ นอกจากนี้ยังสามารถช่วยให้เกิดการ บริหารที่มีหลักการและเหตุผลมากขึ้น โดยใช้แนวคิดกฎจสุมุบาท เพื่อเข้าใจความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลของปัญหาต่างๆ และนำมาปรับใช้ในการแก้ไขปัญหาสังคมและการพัฒนาเชิงนโยบาย หนังสือยังมีส่วนช่วยส่งเสริมให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของการมีสติและปัญญาในการเลือกผู้นำ และมีส่วนช่วยให้การเมืองเป็นไปอย่างสร้างสรรค์และปราศจากความขัดแย้งที่รุนแรง

4. คุณค่าด้านเศรษฐกิจ แม้ว่าหนังสือเล่มนี้จะไม่ได้กล่าวถึงเรื่องเศรษฐกิจโดยตรง แต่แนวคิดเรื่องความเปลี่ยนแปลงสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี หลักไตรลักษณ์ช่วยให้ตระหนักว่าทุกสิ่งล้วนเปลี่ยนแปลง ธุรกิจที่สามารถปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของตลาดย่อมสามารถดำรงอยู่ได้ หนังสือยังให้แนวคิด ที่สามารถนำไปปรับใช้กับการดำเนินธุรกิจอย่างมีสติ เช่น การบริหารจัดการทรัพยากรที่ไม่ยึดติดกับผลประโยชน์ระยะสั้น แต่คำนึงถึงความยั่งยืนในระยะยาว แนวคิดเรื่องเหตุปัจจัย (กฎจสุมุบาท) ยังสามารถนำมาปรับใช้กับการวิเคราะห์ตลาดและแนวโน้มทางเศรษฐกิจเพื่อวางแผนธุรกิจให้เหมาะสม นอกจากนี้ยังสามารถช่วยให้ผู้ประกอบการมีมุมมองที่กว้างขึ้นและเข้าใจว่าการเปลี่ยนแปลง เป็นเรื่องธรรมดา ทำให้สามารถปรับตัวต่อสภาวะเศรษฐกิจที่ไม่แน่นอนได้ดีขึ้น

หลักการที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้

หนังสือเล่มนี้ถือเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาประยุกต์ ที่นำเสนอหลักการทางพุทธศาสนาในเชิงลึกและเชื่อมโยงกับปรัชญาตะวันตก แนวคิดหลักที่กล่าวถึงในหนังสือเกี่ยวข้องกับธรรมะที่อธิบายถึงธรรมชาติของความเปลี่ยนแปลง และความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง หลักธรรมที่ปรากฏในเนื้อหาไม่ได้เป็นเพียงแนวคิดเชิงทฤษฎี แต่ยังสามารถนำมาปรับใช้กับชีวิตประจำวันเพื่อให้เข้าใจโลกและตนเองได้ดียิ่งขึ้น หลักธรรมที่สำคัญในหนังสือเล่มนี้ประกอบด้วย

1. ไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ แปลว่า ลักษณะ 3 อย่าง หมายถึงสามัญลักษณ์ หรือลักษณะที่เสมอกัน หรือข้อกำหนด หรือสิ่งที่มีประจำอยู่ในตัวของสังขารทั้งปวงเป็นแนวคิดที่สำคัญในพุทธธรรมที่กล่าวถึงลักษณะของสรรพสิ่งในโลก 3 อย่าง ได้แก่

1.1 อนิจจตา คือความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป สรรพสิ่งทั้งหลายไม่คงอยู่ในสภาพเดิม แต่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

1.2 ทุกขตา คือ ความเป็นทุกข์ เป็นภาวะที่ถูกบีบคั้นเนื่องจากการเกิดและการดับสลายของสิ่งต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สรรพสิ่งไม่สามารถให้ความสุขที่ยั่งยืนได้ เพราะทุกอย่างอยู่ในสภาวะของการเปลี่ยนแปลงเสมอ

1.3 อนัตตา คือ ความไม่มีตัวตนจริงแท้ ทุกสิ่งไม่มีตัวตนถาวร สิ่งที่เราคิดว่าเป็น “ตัวเรา” หรือ “ของเรา” แท้จริงแล้วไม่มีตัวตนที่แท้จริง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (ป. อ. ปยุตฺโต), 2561, น. 63)

2. ปฏิจจสมุปบาท

ปฏิจจสมุปบาทแปลว่า “สิ่งที่เกิดขึ้นโดยอาศัยซึ่งกันและกัน และสามารถก่อเกิดขึ้นพร้อมกัน” เมื่อเรียนรู้และเข้าใจธรรมข้อนี้ ก็จะช่วยให้เราเข้าใจการก่อเกิดของอตตตาและทุกข์ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้นและจะช่วยให้เราเข้าใจได้ว่า “การลดละอตตตาและทุกข์ไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ” เพราะแม้เราจะเข้าใจว่า อะไรคือ อตตตา แล้วเราก็ยังสามารถตกลงอยู่ในโลกของอตตตาได้เพราะการก่อเกิดอตตตา (หรือตัวกูของกู) สามารถก่อเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยหลายทางซึ่งอาศัยส่งเสริมซึ่งกันและกัน และทุกเหตุปัจจัยสามารถแสดงออกได้ และเมื่อปัจจัยหนึ่งแสดงออก ปัจจัยอื่น ๆ ก็ขยายตัวไปพร้อม ๆ กัน คำตอบก็คือ การเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกันของ อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรา

มรณะ (บรรจบ บรรณรุจิ, 2545, น. 1) ในพระไตรปิฎก กล่าวว่า คำว่า “ปฏิจจนุปบาท” มาจากคำว่า “ปฏิจจ” กับ “สมุปปาท” โดยที่ “ปฏิจจ” หมายถึง กิริยา อาการที่อาศัยกัน และสมุปปาท หมายถึง การเกิดขึ้นโดยชอบ เมื่อรวมกันปฏิจจนุปบาทจึงหมายถึง ปัจจัยที่อาศัยกันเกิดขึ้นโดยชอบ (ม.ม. (ไทย) 13/337/407) หรือปัจจัยทั้งหลายที่อาศัยกันและกัน เป็นเหตุร่วมกัน ยังผลธรรมให้เกิดขึ้นเสมอกัน คือ มิใช่ให้เกิดขึ้นเป็นส่วน ๆ และมีให้เกิดขึ้นก่อนและหลัง (พระพุทธโฆสเถระ, 2546, น. 846)

ทั้ง 12 เหตุปัจจัยดังกล่าว เชื่อมโยงเป็นวงจรที่เสริมสร้างและขยายอัตราให้เพิ่มพูนขึ้น ดังนั้น ทุกเหตุปัจจัยดังกล่าว จึงทั้งเชื่อมโยงกันและส่งเสริมซึ่งกันและกันตลอดเวลา

3. อริยสัจ ๔

อริยสัจ ๔ แปลว่า ความจริงอันประเสริฐ, ความจริงของพระอริยะ, ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ ซึ่งประกอบด้วย

3.1 ทุกข์ คือ ความทุกข์ สภาพที่ทนได้ยาก สภาวะที่บีบคั้น ขัดแย้ง บกพร่อง ขาดแก่นสาร และความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง ได้แก่ ขาดิ ขรา มรณะ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความปรารถนาไม่สมหวัง โดยย่อว่า อุปาทานชั้น 2 เป็นทุกข์

3.2 ทุกขสมุทัย คือ เหตุเกิดแห่งทุกข์ สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ ตัณหา 3 คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

3.3 ทุกขนิโรธ คือ ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัวตัณหาดับสิ้นไป ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชชา สำรอกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกยึดอม ไม่ติดข้อง หลุดพ้น สงบ ปลอดภัย เป็นอิสระ คือ นิพพาน

3.4 ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา คือ ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับ ทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า “ทางสายกลาง” มรรคมีองค์ 8 นี้สรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา (พระพุทธมคฺณาภรณ์, 2561, น. 155)

อริยสัจ 4 นี้ เรียกกันสั้นๆ ว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค การแสดงอริยสัจ 4 นี้ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามุกกัณฐิการธรรมเทศนา (เช่น อก.อฏฐก.23/102/190) แปลตามอรรถกถาว่า พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงหยิบยกขึ้นถือเอาไว้ด้วยพระองค์เอง คือ ทรงเห็นด้วยพระสยัมภูญาณ (ตรัสรู้เอง) ไม่สาธารณะแก่ผู้อื่น (แต่ตามที่อธิบายกันมา มักแปลว่า “พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นแสดงเอง โดยไม่ต้องปรารภคำถามหรือการทูลขอร้องของ

ผู้ฟัง อย่างการแสดงธรรมเรื่องอื่นๆ” ความจริง จะแปลว่า “พระธรรมเทศนาชั้นสุดยอด” ก็ได้ ซึ่งสมกับเป็นเรื่องที่ทรงแสดงท้ายสุดต่อจาก อนุပ္พพิกถา

4. กรรม

กรรม แปลว่า การกระทำ การกระทำที่แสดงออกทางกายเรียกว่า “กายกรรม” การกระทำทางวาจาเรียกว่า “วจีกรรม” การกระทำทางใจคือ ความคิดนึกเรียกว่า “มโนกรรม” การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความตั้งใจ จงใจ จึงจะเป็นกรรม (อง.ฉก. (บาลี) 22/63/395) การกระทำที่ไร้เจตนาประกอบยังไม่เป็นกรรม กรรมเป็นคำกลาง ๆ การจะวินิจฉัยว่ากรรม คือ การกระทำใดดี และการกระทำใดชั่วนั้นสามารถพิจารณาได้จากหลักเกณฑ์ 2 ประการ คือ

4.1 พิจารณามูลเหตุของการกระทำว่า กรรมนั้นเกิดจากเจตนา เช่นใด ถ้าเกิดจากเจตนาดีที่มีกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ กรรมนั้นดี จัดเป็นกุศลกรรม ถ้าเกิดจากเจตนาไม่ดี มีอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ กรรมนั้นไม่ดี จัดเป็นอกุศลกรรม (อง.ติก. (บาลี) 20/112/256-257)

4.2 พิจารณาผลลัพธ์หรือวิบากของกรรม คือ กรรมใดทำแล้วก่อให้เกิดความเดือดร้อนใจภายหลังกรรมนั้นไม่ดี (ส.ส. (บาลี) 15/103/68) ส่วนกรรมใดทำไปแล้ว ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนใจภายหลัง กรรมนั้นดี (ส.ส. (บาลี) 15/103/68)

ในการวินิจฉัยกรรมดีหรือไม่ดีนั้นให้ดูทั้ง 2 ส่วนร่วมกัน คือ เจตนา และผลลัพธ์ที่ตามมา

สรุป

หนังสือเรื่อง “ความเปลี่ยนแปลงตามทฤษฎะพุทธปรัชญาเถรวาท” เป็นการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของความเปลี่ยนแปลงโดยอาศัยหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา เช่น ไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท อริยสัจ และกรรม ซึ่งเป็นหลักคำสอนที่ชี้ให้เห็นถึงความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง ทั้งยังสามารถนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อให้เกิดปัญญาและการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง หนังสือเล่มนี้มีจุดเด่นในด้านการนำเสนอเชิงวิชาการที่มีโครงสร้างชัดเจนและเนื้อหาลึกซึ้ง อย่างไรก็ตาม เนื้อหาบางส่วนมีลักษณะที่ซับซ้อนและใช้ภาษาทางวิชาการสูง อาจทำให้ผู้อ่านทั่วไปเข้าใจได้ยาก

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาหนังสือคือ ควรเพิ่มการเชื่อมโยงแนวคิดกับเหตุการณ์ร่วมสมัย เช่น บทบาทของเทคโนโลยีและสังคมดิจิทัลในการเปลี่ยนแปลงแนวคิดของมนุษย์ นอกจากนี้ ควรปรับภาษาให้กระชับขึ้น และลดการใช้ศัพท์เชิงวิชาการที่ซับซ้อนเพื่อให้เข้าถึงกลุ่มผู้อ่านที่กว้างขึ้น การเพิ่มตัวอย่างหรือกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับสังคมปัจจุบันจะช่วยให้หนังสือมีความน่าสนใจเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและการประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (ป. อ. ปยุตฺโต). (2561). พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย. (พิมพ์ครั้งที่ 19). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด. พระพรหมคุณาภรณ์. (2561). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 17). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระศรีศาสนบัณฑิต (สุทัศน์ ตีสรรวาที/นักการเรือน). (2560). ความเปลี่ยนแปลงตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- บรรจบ บรรณรุจิ. (2545) ปฏิจ্ঞสมุปปาท. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: พรบุญการพิมพ์.
- พระพุทธโฆสเถระ. (2546) คัมภีร์วิสุทธิมรรค แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศพรินตึง.